REGIONALISME ÎN PUBLICAŢIA „FOAIA DIECESANĂ” (1886-1918) II

DORINA CHIŞ-TOIA

Cuvintelor specifice satului Măidan, fie ele regionalisme, cuvinte populare sau arhaisme, le-am adăugat altele, descoperite de-a lungul apariţiei gazetei, până în 1918. În clasificarea lor am ţinut seama de indicaţiile apărute în *Micul Dicţionar Academic* (MDA), cea mai recentă lucrare lexicografică a Academiei. Astfel, în categoria regionalismelor am inclus cuvintele în dreptul cărora apare menţiunea „(Banat)”. Tot aici am considerat că îşi găsesc locul şi termenii care nu apar în MDA, dar sunt prezenţi în *Dicţionarul Subdialectului Bănăţean* (DSB).

Reţinem, aşadar, câteva dintre regionalismele întâlnite în paginile publicaţiei *Foaia diecesană:*

Aceiát adj. Îmbrăcat curat: „Românii şi romăncele noastre când sunt *aceiaţi* (îmbrăcaţi curat) au o ţinută şi umblare măreaţă şi prin aceea voiesc să arăte, că sunt făloşi pe portul lor strămoşesc.” (5/1895, 5); în acelaşi număr, dar la pagina 4, acest cuvânt apare cu sensul explicat „chitit”, adică aranjat. Nu există în MDA. DSB reţine forma ca pe o variantă a lui *ateiát*, de la verbul *ateiá,* cu etimologie necunoscută. (II, p. 192). Lucian Costin[1] include în *Glosarul* lucrării sale doar verbul *aceiá,* cu sensul „a se îmbrăca”.

Álfă s.f. 1. Trunchi de lemn scobit care serveşte la frământat aluatul pentru pâine: „Apă să mai aduce şi cu …o *alfă* (dărab de

[1] *Graiul bănăţean*. Studii şi cercetări, vol. II, Turnu Severin, Tipografia Luiza I. Niculescu şi Ion N. Bojneagu, 1934.

BDD-A12982 © 2011 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:59:54 UTC)

lemn) de trupină scobită în care să frământă pâine" (23/1895, 5). 2. Bucată de lemn din care se taie şindrila (Almăj); cf. DSB, II, p. 15. Fără etimologie. Nu este semnalat în MDA.

Antérţi adv. 1. Acum doi ani: „Mai *anterţi* cetirăm o corespondinţă" (22/1886, 5); 2. Acum trei ani; 3. Anul trecut; 4. Acum câtva timp; cf. DSB, II, p. 72-73. Menţionat în A.C.[2], sub forma *anterţ*, p. 8. Etimologia: lat. *anno tertio*. În MDA este prezent în forma *anţărţ,* cu variantele: *anţerţ*, *anţerţi*, *antărţ*.

Bădăníţă s.f. Vas mic de lemn în care se păstrează făină: „În cliet să ţine făninа în lăzi, saci sau *bădăniţi* (căzi)" (23/1895, 5); cf. DSB, III, p. 65. Etimologia: *bădan* (din scr. *badan*, cf. Gămulescu[3], p. 84) + suf. *-iţă.* Nu apare în MDA.

Bínă s.f. Scenă, podium: „*bina* pe care s-a jucat şi care este proprietatea societăţii noastre" (20/1888, 7) şi „de repeţite ori fu chemat pe *bină*" (6/1906, 4); cf. DSB, III, p. 173-174. Etimologia: germ. *Bühne*. Nesemnalat în MDA.

Cacíca s.f. *De-a cacica* De-a ţurca: „E frumos şi folositoriu când vezi şcolarii dumineca şi în sărbători jucându-se (…) de-a *cacica* măsurând de sute de ori pe zi unul şi acelaşi petec de pământ." (32/1886, 5). Etimologia: magh. *kacska* (MDA). GE, p. 99, indică provenienţa din scr. *kačka*, cu acelaşi sens. DA nu îl înregistrează.

Călpác s.n. trimite la *colpác* (fără explicaţie în MDA). Sensul cunoscut de către bănăţeni este „capacul cazanului de ţuică", cf. *Tratat*[4]*,* p. 273: „Unii au căzăniţă în care să ţâne căzanul de fript (fiert) răchiă şi *călpacul* cu lulele lui" (23/1895, 5). GE reţine cuvântul ca variantă a lui *calpac,* provenind din scr. *kalpak*, cu acelaşi sens.

---

[2] Mihail Halici-tatăl, *Dictionarium Valachico-Latinum* [*Anonimus Caransebesiensis*]. Studiu filologic şi indice de cuvinte de Francisc Király. Ediţie îngrijită de Alexandru Metea şi Maria Király, Timişoara, Editura First, 2003 (A.C.).

[3] Dorin Gămulescu, *Elemente de origine sârbocroată ale vocabularului daco-român*, Bucureşti, Editura Academiei, Pancevo, Novinsko Preduzeće „Libertatea", 1974 (GE).

[4] Valeriu Rusu, *Tratat de dialectologie românească*, Craiova, Editura Scrisul românesc, 1984 (Tratat).

BDD-A12982 © 2011 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:59:54 UTC)

Cârceág s.n. Urcior de pământ din care se bea apa: „vas de pământ cu coadă sau mâneiu în care intră apa pre 3 găuri de la gura *cârceagului*”; (23/1895, 5) Pl. c*ârcegi.* Variantă: *cârşag.* Etimologia: srb. *krčag* (MDA): GE, p. 112, scr. *krčag.*

Chiţéle s.f. Fotă: „Preste poale în faţă să leagă o cotrinţă, ear napoi un opreg sau *chiţele*.” (4/1895, 3). Etimologia: srb. *kecelja***,** magh. *kecele* (MDA).

Ciurtár(iu) este varianta cuvântului *ciurtár* s.n. Pieptar (din lână albă sau gri): „Peptariul carele să numesce şi prâsluc, *ciurtariu* şi clintuş e un vesmânt din lână albă sau vânătă … ţesut de femei” (4/1895, 3). Pl. *Ciurtare.* Etimologia: probabil *cioltar* (MDA).

Ciuvánin. Cuvântul nu apare în MDA. Apare însă *ciuván,* care trimite la *ciuvái,* atestat la Liuba-Iana, şi *ciuvániu.* În textul din FD se întâlneşte *ciuvánin*. Explicaţia este cea pe care o dau şi autorii studiului *Topografia satului Măidan*: 1. Albie pentru frământat pâinea sau spălat rufele. 2. (Regional) Cauc de lemn cu care se scoate fiertura din cazan: „Apă să mai aduce şi cu … un *ciuvanin*… în care să frământă pâne” (23/1895, 5). Variante: *ciuvan*, *ciuvaniu*, *ciuvană* s.f.; pl. *ciuvaie* (pentru forma *ciuvái*) şi *ciuvanine.* Etimologia: vechiul slav *ciuvani* (MDA).

Clăbăţ s.n. Căciulă conică mare, din piele de miel sau de oaie: „*Clăbăţul* şi cojocul – frate cu românul” (26/1901, 6), şi „Biroul de ajutorare primeşte cu drag (…) căciuli (*clăbeţe*), mănuşi etc.” (38/1914, 6). Variante: *clăbeţ, clăbuţ, clobot*; pl. c*lăbeţe.* Etimologia: srb. *klobuk* (MDA).

Cliánţ este forma care apare, în FD, alături de *cleánţ* s.n. 1. Trecătoare printre dealuri. 2. Picior de deal. 3. Colţ de stâncă: „*Cliant*ţ să zice la noi la o stâncă pre carea omul nu se poate sui.” (13/1895, 4); „ruda de la căruţă au prins în *cleanţ* şi s-a rupt” (27/1904, 2). Pl. *clianţuri.* Etimologia: srb. *klanats* (MDA) ; GE, p. 114, din scr. *klanac*. Derivatele *clânţoanie* „hop (în drum)” şi *clânţuros* „cu clinţoanie” sunt semnalate, ambele, în Banat. În Retezat există *Cleanţul Cozmei.*

Cliét este varianta cuvântului *clét* s.n. 1. Cămară 2. Grajd. 3. Sufragerie: „Una din chilii să întrebuinţează şi ca *cliet* (cămară)”

BDD-A12982 © 2011 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:59:54 UTC)

(22/1895, 6). Menţionat în A.C., p. 69, sub forma *clet.* Pl. *cleturi.* Etimologia: srb. *klijet* (MDA) ; GE, p. 114, din scr. *klet.*

Clintúş este varianta cuvântului *clentúş* s.n. 1. Pieptar din pănură. 2. Veşmânt din lână albă sau gri, nedefinit mai îndeaproape: „Peptariul carele să numesce şi prâsluc, ciurtariu şi *clintuş* e un vesmânt din lână albă sau vânătă…ţesut de femei.” (4/1895, 3). Pl. *clentuşe.* Etimologia necunoscută (MDA).

Cotáie s.f. Găleată mare fără mâner pentru fiert apa: „În casă să mai află … o *cotaie* (o căldare mare fără baier)” (23/1895, 5). Variantă: *cotal*; pl. *cotăi.* Etimologia nesigură; cf. vechiul slav *kotili* (MDA).

Făşíu s.m. Fiecare dintre cei doi bărbaţi căsătoriţi cu două surori: „*Făşiu* pl. făşii sunt doi inşi cari au de mueri doauă surori.” (5/1895, 5). Pl. *făşii.* Etimologia: *faşă* + *-iu* (MDA).

Fârg s.n. Păhărel: „seara se împărţea de cel mai bătrân din casă, un *fârg* (cauc de curcubătă, păhărel) de răchie şi cu acela era fiecare îndestulit.” (19/1890, 4). În MDA apare doar cu sensul „Pasăre nedefinită mai de aproape”. Pl. *fârguri.* Etimologia necunoscută (MDA).

Fundoáne s.f. este varianta din Banat a cuvântului *fundoáie* s.f. Partea de dinainte a unei case: „Părţile de din jos ale acoperişului se zâc streşână, ear dacă la *fundoane* să fac chible ce să înalţă până la vârful acoperişului, atunci sunt la casă numai doauă streşini.” (22/1895, 6). Pl. *fundoane.* Etimologia. *fund* +suf. *-oane* (MDA).

Bănăţenii (din zona localităţii Goruia şi împrejurimi) folosesc acest cuvânt şi cu următoarele două sensuri: 1. Lăţimea casei. 2. Înfundătura acoperişului.

Găigánă s.f. Jumări: „o *găigană* mare (papară de oauă) în unsoarea jumerilor de slănină cu pâne de mălaiu, cu mămăligă de la prânziu sau proaspăt pregătită întăresce organismul şcolariului deosebit.” (43/1886, 4). Etimologia: tc. *kaigana* (MDA). GE, p. 102, îl reţine ca variantă a cuvântului *căigană*, provenind din scr. *kajgana.*

Harâng este una dintre variantele cuvântului *haráng* s.n. Clopot: „Că de când sânt aici în crâncenul război, în loc să aud tonul cel frumos al *harângelor* (ad. clopotelor) dela sfânta biserică, aud mugetul cel greu a tunurilor înfiorate şi ropotul puştilor, care pun pe patul durerilor sute şi mii de voinici.” (3/1915, 7). Menţionat în A.C.,

BDD-A12982 © 2011 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:59:54 UTC)

p. 57. Alte variante: *harăng*, *hărang*; pl. *haranguri* (rar *harange*). Etimologia: magh. *harang* (MDA). Bănăţenii îl folosesc şi cu sensul „hering”.

Nărúmă s.f. Poliţă (pentru vase): „După uşă pre părete să află o *nărumă* sau poliţă pre carea să ţin blide şi cinere (tăere) de porcelan şi linguri de metal.” (22/1895, 5). Pl. *nărume.* Etimologia necunoscută (DLR).

Ormán s.n. 1. Dulap: „În chilii să află şi lăzi sau şi dolapuri (*ormane*, scrine), în cari şi pre cari să păstrează haine de purtat şi ponevi (covoară)” (22/1895, 7) Pl. *ormane.* Etimologia: srb. *orman* (MDA) ; GE**,** p. 166, indică etimologia: scr. *orman.*

Păclíe s.f. Haină ciobănească, fără mâneci şi fără guler, lungă până la glezne, făcută din piele de oaie cu lâna în afară şi având la spate o glugă din piele de miel: „*Păclia* e o haină albă din piele de oaie, lungă până în pământ şi fără mâneci asemenea cu o curea roşiă, trasă pre piept şi mijloc, ear pre spate prins de guler atârnă o piele întreagă de miel alb ori cacioră (pistriţă) cu părul din afară, carea întocmai ca gluga la şubă în vremi grele serveşce de acoperit capul.” (5/1895, 4). Variantă: *peclie*; pl. *păclii.* Etimologia: scr. *opaklija* (DLR).

Pălăcrínţ s.m. Petic de forma unui pătrat sau a unui romb care se pune la răscroiala de la subsuoara cămăşilor ţărăneşti, pentru a le da lărgime; (regional) palhă. (Regional, în forma *părăclinţ*) Platcă (la cămăşile bărbăteşti): „petece cuadrate ce se zic *pălăcrinţi*” (3/1895, 1). Variantă: *părăclinţ*; pl. *pălăcrinţi*. Etimologia necunoscută (DLR).

Pănúş s.n. este una dintre variantele cuvântului *pănúşă* s.f. (Prin Banat) Pieliţă: „La casele din vechime, ferestrile sunt şi numai de 30 cm pătraţi, la cari în loc de uiagă (sticlă) era *pănuş* (pele de pre târbanul de bou) de animale, prin care străbătea vederea în chilii” (22/1895, 6). Menţionat în A.C., p. 105. Alte variante: (regional) *pănujă* s.f., *penuş* s.n., *penuşă* s.f.; pl. *pănuşe şi pănuşi.* Etimologia: *pană* + suf. *–uşă* (DLR).

Prótăc s.m. Ciur de piele cu găuri mari prin care se cerne grâul: „*protăc* pentru ciurăit grâu (un ciur de piele cu găuri mari)”

BDD-A12982 © 2011 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:59:54 UTC)

(23/1895, 5) Pl. *protăci* şi (rar) *protăce* s.n. Etimologia: srb. *protak* (MDA) ; GE, p. 180, din scr. *protak.*

Şăgârt s.m. Ucenic: „La «Severineana» societate pe acţii se primesce un învăţăcel (*şăgârt*)" (6/1901, 6). Pl. *şăgârţi.* Etimologia: srb. *šegrt* (MDA) ; GE, p. 191, din scr. *šegrt.*

Târbán s.n. Stomac la vite: „în loc de uiagă (sticlă) era era pănuş (pele de pre *târbanul* de bou) de animale, prin care străbătea vederea în chilii." (22/1895, 6). Variantă: *târbană*; pl. *târbane.* Etimologia: srb. *trba* (MDA).

Tóicǎ s.f. Bâtă mare, cobiliţă: „ciobârnacele … au urechi prin cari să bagă ciobârnăcariul, iepila sau şi *toica*, când să duc pre umere." (23/1895, 5). Plural necunoscut. Etimologia necunoscută (MDA). Lucian Costin: „Baston, bâtă; ramură de copac fără crăci".

Treám s.n. Şopron: „Pre lângă case să mai află … *tream* (un şopru cu o plasă) pentru scutirea plugului de ploi." (23/1895, 5). Variantă: *tram*; pl. *treamuri.* Etimologia: srb. *trem* „tindă, vestibul" (MDA). La Lucian Costin: „loc de pus la adăpost diferite lucruri; şopru". GE, p. 197, indică etimologia scr. *trem*, iar sensul este: „clădire anexă (folosind, printre altele, şi ca magazie, cămară)".

Ţăujână s.f. 1. Unealtă agricolă. 2. Nume generic dat unor unelte de lucru din gospodărie. 3. Totalitatea uneltelor pe care ciobanii şi muncitorii le poartă cu ei: „În cliet să păstrează şi *ţăujânele* (uneltele) de lucru adică barda, burghii, ghilăie sau obluri" (23/1895, 5). Variantă: *ţujină*; pl. *ţăujâne.* Etimologia necunoscută (MDA).

Vătrániu este varianta bănăţeană a cuvântului *vătrái* s.n. Obiect de uz casnic, de lemn sau de metal, de obicei în formă de cârlig lung sau de lopăţică cu coadă lungă, cu care se scormoneşte sau se trage jarul sau cenuşa: „un *vătraniu* (lopată) de luat foc (lumină)" **(**23/1895, 5). Menţionat în A.C., sub forma *vătrai*, p. 157. Alte variante: *vătran, vărtar, vlătar, vrătar*; pl. *vătraie.* Etimologia: *vatră* +suf. *-ai*; cf. srb. *vatralj;* bg. *vatral* (MDA).

Iorgu Iordan[5] menţiona: „Lingviştii au constatat de multă vreme că, înainte de a ieşi cu totul din circulaţie, cuvintele şi expresiile

[5] *Despre unele aspecte ale problemei limbii literare*, în *Limba literară*, Craiova, Editura Scrisul românesc, 1977, p. 34.

BDD-A12982 © 2011 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:59:54 UTC)

învechite continuă să trăiască în graiurile regionale care, datorită condiţiilor istorice, sunt mai conservatoare, s-au dezvoltat adică într-un ritm mai lent. (…) Aceasta însemnează că un cuvânt considerat ca arhaic din punctul de vedere al limbii literare se întâmplă adesea să fie un regionalism şi poate fi, prin urmare, folosit nu numai într-o povestire istorică, ci şi în una cu conţinut «local» contemporan". Fără îndoială, încadrarea unui termen în categoria regionalismelor, a termenilor populari sau a cuvintelor ieşite din uz nu poate fi, niciodată, făcută cu certitudine, pentru că nu există şi, probabil, nici nu va exista vreodată o graniţă clară între aceste categorii de cuvinte[6]. Afirmaţia lui Oct. C. Tăslăuanu reprezintă un adevăr pe care-l regăsim şi în textele presei de la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul celui de-al XX-lea: „Singur Banatul are un dialect mai specific şi mai bogat în particularităţi"[7].

Bibliografie

Academia Română, Institutul de lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", *Micul dicţionar academic*, Editura Univers Enciclopedic, 2001.

Chiş-Toia, Dorina, *Limba literară în presa din Banat. Contribuţii*, Timişoara, Editura Mirton, 2006.

Costin, Lucian, *Graiul bănăţean*. Studii şi cercetări, vol. II, Turnu Severin, Tipografia Luiza I. Niculescu şi Ion N. Bojneagu, 1934.

Foaia diecesană, Caransebeş, 1886-1918.

Gămulescu, Dorin, *Elemente de origine sârbocroată ale vocabularului daco-român*, Bucureşti, Editura Academiei, Pancevo, Novinsko Preduzeće „Libertatea", 1974.

Halici-tatăl, Mihai, *Dictionarium Valachico-Latinum* [*Anonimus Caransebesiensis*]. Studiu filologic şi indice de cuvinte de Francisc Király. Ediţie îngrijită de Alexandru Metea şi Maria Király, Timişoara, Editura First, 2003.

Hristea, Th., *Probleme de etimologie*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1968.

Rusu, Valeriu, *Tratat de dialectologie românească*, Craiova, Editura Scrisul românesc, 1984.

[6] Vezi, în acest sens şi studiul *Termeni regionali şi termeni populari*, din vol. lui G.I. Tohăneanu, *Măiastra*, Reşiţa, Editura Timpul, 2000, p. 282-288.

[7] Oct. C. Tăslăuanu, *Victor Vlad Delamarina*, în Luceafărul, Sibiu, VII, 1908, nr. 11-12, p. 271.

BDD-A12982 © 2011 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:59:54 UTC)

Tăslăuanu, Oct. C., *Victor Vlad Delamarina*, în „Luceafărul“, Sibiu, VII, 1908, nr. 11-12, p. 271.
Tohăneanu, G.I., *Termeni regionali şi termeni populari*, în vol. *Măiastra*, Reşiţa, Editura Timpul, 2000.
Universitatea din Timişoara. Facultatea de Filologie, Centrul de Ştiinţe Sociale, *Dicţionarul subdialectului bănăţean*, TUT, 1985, 1986, 1987.

LES RÉGIONALISMES DANS LA PUBLICATION „FOAIA DIECESANA“
(Résumé)

Cet article vise à souligner les aspects concernant le vocabulaire de la publication „Foaia diecesană” pendant les années 1886-1918. Ainsi, les régionalismes occupent une place importante, à côté des archaïsmes et des termes populaires. Il est assez difficile d’encadrer les mots dans une catégorie ou dans l'autre, comme le montre d’ailleurs Iorgu Iordan. Il est intéressant de remarquer qu'il y a beaucoup de régionalismes pas inclus dans le Dictionnaire académique, l’ouvrage lexicographique le plus récent de l'Académie Roumaine. C'est pourquoi nous considérons utile une telle présentation pour une future édition de ce dictionnaire, mais aussi pour les prochains volumes du *Dictionnaire du patois de Banat.*

BDD-A12982 © 2011 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 22:59:54 UTC)